

ks. Wojciech Góralski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Motu proprio papieża Franciszka *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Prezentacja dokumentu

Kilkukrotne zwrócenie uwagi przez papieża Franciszka na potrzebę przyspieszenia i uproszczenia procedur w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa zaowocowało wydaniem przezeń 15 sierpnia 2015 roku Listu apostolskiego motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (Pan Jezus Łagodnym Sędzią), opublikowanego 8 września tegoż roku¹.

Projekt enuncjacji papieskiej przygotowany przez zespół wybitnych znawców prawa kanonicznego, obdarzonych roztropnością duszpasterską i jednocześnie doświadczonych w praktyce sądowej, pracujących pod przewodnictwem dziekana Roty Rzymskiej (P. V. Pinto), a następnie starannie przestudiowany przez Franciszka z pomocą innych ekspertów, został przekształcony w wymieniony akt normatywny najwyższego Ustawodawcy kościelnego. Postanowienia tego dokumentu wchodzi w życie z dniem 8 grudnia 2015 roku.

Motu proprio składa się z trzech elementów redakcyjnych, którymi są: 1) część wstępna wskazująca na genezę, motywy i cele reformy; 2) niektóre podstawowe zasady reformy; 3) dyspozycje modyfikujące przepisy rozdziału „Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa”

---

¹ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności (tekst łacińsko-polski)*, Tarnów 2015.

(kann. 1671-1691 KPK). Do motu proprio zostały załączone Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, uznane przez Ustawodawcę za obowiązujące.

1. Część wstępna dokumentu

Odwołując się do stwierdzenia Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* (nr 27) Soboru Watykańskiego II dotyczącego władzy biskupów, Ojciec święty nawiązuje do „władzy kluczy”, którą Jezus Chrystus, łagodny Sędzia i Pasterz ludzkich dusz, przekazał św. Piotrowi i jego następcom w celu dokonywania w Kościele dzieł sprawiedliwości i prawdy. Ta najwyższa i powszechna władza „związująca i rozwiązywania” na ziemi, podkreśla, „potwierdza, umacnia i broni władzę pasterzy Kościołów partykularnych, na mocy której mają oni święte prawo oraz obowiązek wobec Pana sądenia swoich wiernych”². Stwierdza następnie, że Kościół, od stuleci coraz bardziej świadomy słów Chrystusa, „rozumiał i przedstawiał w sposób dogłębny doktrynę o nierozzerwalności świętego węzła małżeńskiego, wypracował system nieważności konsensu małżeńskiego i odpowiednio uporządkował proces sądowy w tej materii w taki sposób, aby dyscyplina kościelna coraz bardziej odpowiadała prawdzie wyznawanej wiary”³.

Temu wszystkiemu, co uczynił w tej mierze Kościół, kontynuuje Franciszek, zawsze towarzyszyła wola kierowania się najwyższym prawem, jakim jest *salus animarum*⁴, Kościół bowiem, jak mądrze nauczał bł. Paweł VI, jest Boskim planem Trójcy Świętej. Stąd też wszystkie jego instytucje, które zawsze można udoskonalać, powinny dążyć do przekazywania łaski Bożej i wciąż sprzyjać dobru wiernych, stosownie do darów i misji każdego z nich, to zaś stanowi istotny cel Kościoła⁵.

---

² Tamże, s. 7

³ Tamże.

⁴ Powołano tutaj kan. 1752 KPK.

⁵ Zob. PAULUS VI, *Allocutio iis qui II Conventui Internationali Iuris Canonici interfuerunt*, 17 IX 1973, *L'Osservatore Romano* z 18 IX 1973, s. 1.

Ojciec święty stwierdza następnie, iż świadom tego, co wyżej przytoczył, zdecydował się na dokonanie reformy procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, po czym zwięźle nadmienia o wspomnianej wyżej pracy nad dokumentem, wykonanej przez dwa zespoły⁶.

Do przekazania biskupom wymienionego motu proprio skłoniła Ojca świętego, jak sam zaznacza, troska o zbawienie dusz, która niezmiennie „pozostaje najwyższym celem instytucji, ustaw i prawa”⁷. Wszak to biskupi uczestniczą wraz z następcą Piotra w misji Kościoła, która obejmuje ochronę jedności w wierze i w dyscyplinie odnoszącej się do małżeństwa, które stanowi podstawę i źródło rodziny chrześcijańskiej. Natomiast bezpośrednim bodźcem do przeprowadzenia reformy procesów małżeńskich stało się dla Biskupa Rzymu pragnienie ogromnej liczby wiernych, którzy pragną kierować się własnym sumieniem, lecz jednocześnie odwracają się od prawnych struktur Kościoła wskutek fizycznego lub moralnego oddalenia. Tymczasem Kościół winien stać się dla tych swoich dzieci, które czują się odłączone, bliski jak matka – wymaga tego miłość i miłosierdzie. W takim też duchu, nadmienia Papież, wybrzmiewały głosy większości hierarchów podczas ostatniego Zgromadzenia Nadzwyczajnego Synodu Biskupów, kiedy to postulowano skrócenie i uproszczenie procesów małżeńskich⁸. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* stanowi właśnie odpowiedź na owe pragnienia i oczekiwania⁹.

Promulgując nowe przepisy dotyczące procesów kanonicznych o stwierdzenie nieważności małżeństwa Ojciec święty podkreśla, że bynajmniej nie mają one na celu sprzyjaniu nieważności małżeństwa, lecz przyspieszeniu i uproszczeniu tychże procesów, tak „by serca wiernych, którzy oczekują na wyjaśnienie swojej sytuacji, nie były zbyt długo zniewolone przez mroki wątpliwości z powodu opóźnień w wydaniu

---

⁶ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 9.

⁷ Tamże.

⁸ Zob. *Relatio Synodi* (5-19 X 2014)), <http://archidiecezja.warszawska.pl/ksieza/dokumenty>, nr 48.

⁹ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 9.

wyroku”¹⁰. Dodaje, iż reformy procesu małżeńskiego dokonał idąc za przykładem swoich poprzedników, zdecydował mianowicie, by sprawy *nullitatis matrimonii* były rozpoznawane na drodze sądowej, nie zaś administracyjnej. Postanowił tak nie dlatego, że wynika to z natury rzeczy, „ale przede wszystkim dlatego, że wymaga tego konieczność zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła, a to właśnie zabezpieczają gwarancje porządku sądowego”¹¹.

2. Niektóre podstawowe zasady reformy

Papież Franciszek przytacza tutaj osiem podstawowych zasad, które przyświecały dokonanej przezeń reformie.

Pierwszą zasadą jest powrót – po blisko 300. latach – do jednoinstancyjności: jeden wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa podlega wykonaniu. Do prawomocności wyroku nie wymaga się już dwóch zgodnych orzeczeń *pro nullitate*. Znamienne jest tutaj podkreślenie przez Ustawodawcę, iż wystarczy „moralna pewność osiągnięta przez pierwszego sędziego zgodnie z przepisami prawa”¹².

Zasada druga dotyczy możliwości ustanowienia przez biskupa diecezjalnego sędziego jednoosobowego (w pierwszej instancji), który powinien być duchownym, pod odpowiedzialnością biskupa diecezjalnego, który ma zagwarantować, że nie dojdzie do jakiegokolwiek formy laksyzmu¹³.

Biskup diecezjalny występujący jako sędzia w stosunku do podległych mu wiernych to trzecia zasada. Zawiera ona ponadto postanowienie, w myśl którego w poszczególnych diecezjach biskup powinien dać sygnał do odnowy struktur kościelnych, nie pozostawiając całkowicie funkcji sądowniczej w sprawach małżeńskich urzędowi kuralnym, w szczególności dotyczy to procesu skróconego¹⁴.

---

¹⁰ Tamże, s. 9 i 11.

¹¹ Tamże, s. 11.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 11.

¹⁴ Tamże, s. 13.

Zasada czwarta dotyczy właśnie procesu skróconego, który – oprócz usprawnienia procesu zwyczajnego (o stwierdzenie nieważności małżeństwa)¹⁵ i obowiązującego nadal procesu opartego na dokumentach¹⁶ – może mieć zastosowanie w przypadkach, „w których skarga o nieważność małżeństwa jest poparta szczególnie oczywistymi argumentami”¹⁷.

Na uwagę zasługuje dodana tutaj wzmianka o tym, że Ojciec święty ma świadomość, iż tego rodzaju postępowanie, tak znacznie skrócone, może bardzo zagrozić zasadzie nierozzerwalności małżeństwa. Mając to na uwadze postanawia, by w takim procesie sędzią był osobiście biskup, który „mocą swego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie”¹⁸.

Kolejna, piąta zasada odnosi się do apelacji do stolicy metropolitalnej. Utrwalając tę instytucję Papież stwierdza, że „to zadanie jako głowy prowincji kościelnej, utrwalone przez wieki, jest wymownym znakiem synodalności w Kościele”¹⁹.

Roli Konferencji Biskupów poświęcona jest zasada szоста. Ojciec święty wskazuje tutaj na ważne zadanie tego gremium, jakim jest – przede wszystkim – kierowanie się „gorliwością apostołską w dotarciu do rozproszonych wiernych”²⁰. Podkreśla także, iż Konferencje Biskupów powinny poczuwać się do uczestniczenia we wprowadzanych zmianach oraz bezwarunkowo uszanować prawo poszczególnych biskupów diecezjalnych do rozporządzania władzą sądowniczą we własnych Kościołach partykularnych. Poza tym Franciszek zwraca uwagę na konieczność przywrócenia bliskości między sędzią i wierzącymi, to zaś „nie powiedzie się [...], jeżeli poszczególni biskupi nie

---

¹⁵ Zob. kann. 1671-1685 KPK.

¹⁶ Zob. kann. 1686-1688 KPK.

¹⁷ FRANCISZEK, *List apostołski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt, s. 13.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

otrzymają ze strony Konferencji zachęty i pomocy w zastosowaniu w praktyce reformy procesu małżeńskiego²¹.

Ustawodawca kościelny zobowiązuje ponadto Konferencje Biskupów, by – wraz z troską o bliskość sędziego – zatroszczyły się, w miarę możliwości, o to, by proces małżeński był nieodpłatny, Kościół bowiem ukazując się wiernym jako szciodra matka w sprawie tak blisko związanej ze zbawieniem dusz, powinien wyrażać bezinteresowną miłość Chrystusa, dzięki której wszyscy zostali zbawieni. Formułując tę dyspozycję Ojciec święty nadmienia o konieczności sprawiedliwego i godziwego wynagrodzenia dla pracowników sądów kościelnych²².

Zasada siódma dotyczy apelacji do Stolicy Apostolskiej. W myśl zawartej tutaj dyspozycji, zostaje zachowana apelacja do Roty Rzymskiej, jako Trybunału zwyczajnego tejże Stolicy Apostolskiej, z poszanowaniem wielowiekowej zasady prawnej, tak by była umocniona więz między Stolicą Piotrową i Kościołami partykularnymi. Ustawodawca zwraca jednak uwagę, by w dyscyplinie takiej apelacji powstrzymywano się od jakiegokolwiek nadużywania prawa i czegokolwiek, co mogłoby przynieść szkodę zbawieniu dusz. Jednocześnie oznajmia, że prawo własne Trybunału Roty Rzymskiej zostanie jak najszybciej dostosowane, na ile to jest potrzebne, do zasad zreformowanego procesu²³.

Przedmiotem ósmej, ostatniej zasady jest informacja, iż – uwzględniając szczególny porządek prawny: kościelny i dyscyplinarny Kościołów Wschodnich – Papież zdecydował się wydać, z tą samą datą, odrębne przepisy reformujące dyscyplinę procesów małżeńskich w KKKW²⁴.

---

²¹ Tamże, s. 13 i 15.

²² Tamże, s. 15.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże. Chodzi o motu proprio „*Mitis et misericors Iesus*” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa.

3. Dyspozycje modyfikujące przepisy rozdziału „Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa” (kann. 1671-1691 KPK)

Na wstępie tej istotnej części motu proprio papież Franciszek stwierdza, iż po starannym rozważeniu wszystkiego postanowił zastąpić w całości (z dniem 8 grudnia 2015 roku) złożony z siedmiu artykułów rozdział I: „Sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa” (kann. 1671-1691) w tytule I: „Procesy małżeńskie” części III: „Niektóre procesy specjalne” księgi VII: „Procesy” KPK.

Jakkolwiek numeracja kanonów KPK globalnie nie uległa zmianie (od kan. 1671 do kan. 1691), to jednak w obrębie tychże kanonów nastąpiły modyfikacje: niektóre kanony stały się paragrafami kanonów motu proprio. Poza tym w tymże dokumencie znalazły swoje miejsce nowe dyspozycje, które zastąpiły odnośne kanony kodeksowe. Wreszcie dokument papieski przenosi niektóre kanony z rozdziału I tytułu II części I: „Postępowanie sądowe w ogólności” księgi VII. Modyfikacje dokonały się również w stosunku do Instrukcji *Dignitas connubii* z 25 stycznia 2005 roku²⁵.

Wydaje się, że załączone do motu proprio Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa zostały pomieszczone w odrębnej części (poza dyspozycjami modyfikującymi przepisy rozdziału kodeksowego „Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa”, by w księdze siódmej nie powiększać liczby kanonów, a tym samym by nie zmieniać numeracji kanonów (poczynając od kan. 1692 KPK).

W art. 1: „Właściwość sądu i trybunały” (kodeksowy art. 1 nosi tytuł: „Właściwość sądu”) znalazły się – podobnie jak w KPK – 3 kanony (1671-1673). Istotne zmiany w stosunku do regulacji kodeksowej dotyczą tutaj: właściwości trybunału w sprawach o nieważność małżeństwa (kan. 1672); podkreślenia roli biskupa diecezjalnego jako sędziego w pierwszej instancji (kann. 1673 § 1); dopuszczenia, bez uprzedniego dekretu Konferencji Episkopatu, dwóch sędziów

---

²⁵ *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. ROZKRUT, Sandomierz 2007.

będących osobami świeckimi do kolegium sędziowskiego składającego się z trzech sędziów (kan. 1673 § 3); możliwości orzekania przez jednego sędziego (będącego duchownym) przy udziale, jeśli to możliwe, dwóch asesorów zatwierdzonych przez biskupa diecezjalnego (kan. 1673 § 4)²⁶.

Art. 2: „Prawo zaskarżenia małżeństwa” (kodeksowy art. 2 nosi ten sam tytuł) obejmuje 1 kanon (1674) (w KPK istniały 2 kanony). Jest to dosłowne powtórzenie kann. 1674 i 1675 §§ 1-2 KPK²⁷.

W art. 3: „Wprowadzenie i instrukcja sprawy” (w KPK brak takiego artykułu) znalazły się 4 kanony (1675-1678). Istotne zmiany w stosunku do regulacji kodeksowej dotyczą tutaj: wymogu posiadania przez sędziego – przed przyjęciem sprawy – pewności, że małżeństwo rozpadło się w sposób nieodwracalny (kan. 1675); wyznaczenia przez wikariusza sądowego (po przyjęciu skargi powodowej) terminu 15. dni na wyrażenie swojego stanowiska przez stronę pozwaną (kan. 1676 § 1); podjęcia decyzji przez wikariusza sądowego (po określeniu przezeń dekretem formuły wątpliwości) w sprawie trybu prowadzenia procesu: zwykłego czy skróconego (kan. 1676 § 2); przyznania rzecznikowi sprawiedliwości prawa do obecności podczas przesłuchań stron, świadków i biegłych, prawa do przeglądania akt sądowych, nawet gdy nie zostały jeszcze ogłoszone, oraz prawa do zapoznania się z dokumentami przedłożonymi przez strony (kan. 1677 § 1); możliwości uznania pełnej wartości dowodowej przyznania się sądowego oraz oświadczeń stron, popartych ewentualnymi zeznaniami świadków potwierdzającymi ich wiarygodność (kan. 1678 § 1)²⁸.

Art. 4: „Wyrok, środki jego zaskarżenia oraz wykonanie” (w KPK analogiczny artykuł nosi tytuł: „Wyrok i apelacja”) zawiera 4 kanony (1679-1682). Zmiany, jakie w tym obszarze zaszły w stosunku do regulacji kodeksowej, dotyczą: przyznania wykonalności wyrokowi stwierdzającemu po raz pierwszy nieważność małżeństwa (kan. 1679)

---

²⁶ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 17 i 19.

²⁷ Tamże, s. 19.

²⁸ Tamże, s. 21 i 23.

oraz procedowania w drugiej instancji po wniesieniu apelacji od wyroku poprzedniej instancji (kan. 1680 § 2)²⁹.

Art. 5: „Proces małżeński skrócony przed biskupem” (nieznany w KPK) składa się z 8. kanonów (1683-1687) i w całości jest poświęcony wprowadzonemu przez Ojca świętego zupełnie nowemu rodzajowi procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa (*processus brevior* przed biskupem diecezjalnym). Reguluje się tutaj następujące kwestie: warunki do zainicjowania procesu (kan. 1683); treść skargi powodowej (kan. 1684); czynności wikariusza sądowego (kan. 1685); czynności instruktora (kan. 1686); decyzja biskupa diecezjalnego: wydanie wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa lub przekazanie sprawy do procesu zwyczajnego (kan. 1687 § 1); notyfikacja wyroku (kan. 1687 § 2); apelacja od wyroku biskupa diecezjalnego (kan. 1687 § 3)³⁰; odrzucenie lub przyjęcie apelacji (kan. 1687 § 4)³¹.

Art. 6: „Proces oparty na dokumentach” (kodeksowy art. 6 nosi ten sam tytuł) składa się z 3. kanonów (1688-1690). Nie zostały w tej dziedzinie zmienione przepisy kodeksowe: kan. 1688 jest powtórzeniem kan. 1686 KPK (czynności w postępowaniu procesowym); kan. 1689 §§ 1-2 – powtórzeniem kan. 1687 §1-2 KPK (apelacja od orzeczenia nieważności małżeństwa); kan. 1690 – powtórzeniem kan. 1688 KPK (czynności w apelacji)³².

Art. 7: „Normy ogólne” (kodeksowy art. 7 nosi ten sam tytuł) składa się z 3. kanonów (1688-1690). I w tym zakresie motu proprio nie zmieniło w niczym norm KPK. Tak więc kan. 1691 § 1 stanowi powtórzenie kan. 1689 KPK (upomnienie stron w wyroku o ewentualnych zobowiązaniach wobec drugiej strony i dzieci); kan. 1691 § 2 – powtórzenie kan. 1690 KPK (niemożliwość rozpatrywania w ustnym procesie spornym spraw o nieważność małżeństwa); kan. 1691

---

²⁹ Tamże, s. 25 i 27.

³⁰ W przypadku wyroku wydanego przez metropolitę apelację należy składać do najstarszego w metropolii sufragana (w znaczeniu najstarszej historycznie diecezji sufraganalnej).

³¹ Tamże, s. 27 i 29.

³² Tamże, s. 31.

§ 3 – powtórzenie kan. 1691 KPK (sposób postępowania w pozostałych kwestiach)³³.

W przepisach końcowych Ojciec święty stanowi najpierw, iż dyspozycja kan. 1679 (wykonalność wyroku stwierdzającego po raz pierwszy nieważność małżeństwa) winna zostać zastosowana w stosunku do wyroków stwierdzających nieważność małżeństwa ogłoszonych począwszy od dnia wejścia motu proprio w życie (8 grudnia 2015 roku). Następnie zaś stwierdza, że do motu proprio zostają dołączone zasady proceduralne, które uważa „za niezbędne do poprawnego i dokładnego stosowania odnowionego prawa i których należy skrupulatnie przestrzegać, aby zagwarantować dobro wiernych”³⁴. Wreszcie dołącza klauzulę, w myśl której wszystko, co zostało zamieszczone w dokumencie, „winno być uznawane za postanowione i obowiązujące, bez względu na przeciwnie przepisy, nawet wymagające specjalnej wzmianki”³⁵.

Kończąc, papież Franciszek powierza wstawiennictwu Maryi, Matki Miłosierdzia, oraz Świętych Apostołów Piotra i Pawła gorliwe stosowanie nowego procesu małżeńskiego³⁶.

4. Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa

Dołączone do motu proprio papieża Franciszka „Zasady proceduralne”, obejmujące wprowadzenie oraz 21 artykułów usystematyzowanych w 6. tytułach (poprzedzonych sześcioma artykułami wstępnymi), stanowią uszczegółowienie norm pomieszczonych w części poprzedniej; poszczególne artykuły tychże „Zasad proceduralnych” odpowiadają 6. tytułom części poprzedniej. Tylko ostatni, siódmy tytuł części poprzedniej nie ma swojego odpowiednika w „Zasadach proceduralnych”.

---

³³ Tamże, s. 31 i 33.

³⁴ Tamże, s. 33.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

We wprowadzeniu znalazło się stwierdzenie, iż obradujące w październiku 2014 roku III Nadzwyczajne Zgromadzenie Synodu Biskupów zajmowało się trudnościami wiernych w dotarciu do trybunałów kościelnych. W związku z tym autorzy omawianej części dokumentu uświadamiają biskupom, iż jako dobrzy pasterze powinni „wyjść naprzeciw oczekiwaniom swoich wiernych, którzy potrzebują szczególnej opieki duszpasterskiej”³⁷. Dlatego też uznali za właściwe przedstawienie – wraz ze szczegółowymi normami stosowanymi w procesie małżeńskim – niektórych narzędzi, dzięki którym praca trybunałów mogłaby sprostać potrzebom wiernych, którzy proszą o zdeklarowanie prawdy o istnieniu lub nieistnieniu węzła swojego małżeństwa, które się rozpadło. W ten sposób będzie się realizować „współpraca następcy Piotra z biskupami w rozpowszechnianiu znajomości prawa”³⁸.

„Zasady proceduralne” nie zmieniają norm KPK i mają charakter instrukcji; ich charakter określony został w art. 6 tychże „Zasad”.

Sześć artykułów wstępnych (nieoznaczonych żadnym tytułem) dotyczy trzech kwestii: troski biskupa o małżonków pozostających w separacji lub rozwiedzionych, badania przedprocesowego oraz określenia charakteru „Zasad proceduralnych”.

W art. 1 stwierdza się, że na mocy kan. 383 § 1 KPK biskup diecezjalny obowiązany jest do troski – w duchu apostołskim – o małżonków trwających w separacji lub rozwiedzionych, którzy z racji uwarunkowań swojego życia porzucili praktyki religijne. Tę troskę duszpasterską, dodano, biskup dzieli z proboszczami (por. kan. 529 §1 KPK).

Art. 2 poświęcony jest badaniu przedprocesowemu, czyli duszpasterskiemu, które ma miejsce w strukturach parafialnych lub diecezjalnych w stosunku do wiernych żyjących w separacji lub rozwiedzionych, którzy poddają w wątpliwość ważność swojego małżeństwa lub są przekonani o jego nieważności. Badanie to powinno zmierzać do zapoznania się z ich sytuacją i być ukierunkowane na

---

³⁷ Tamże, s. 35.

³⁸ Tamże.

zebranie informacji użytecznych dla procesu sądowego, zwykłego lub skróconego. Ma się ono dokonywać w ramach jednolitego duszpasterstwa małżeństw.

Z kolei w art. 3 wskazano podmioty, którym należy powierzyć dochodzenie, o którym w poprzednim artykule. Mówi się tutaj o osobach uznanych za odpowiednie przez ordynariusza miejsca, posiadających kompetencje, „nawet niekoniecznie prawno-kanoniczne”. Wymienia się tutaj przede wszystkim własnego proboszcza zainteresowanych oraz osobę, która przygotowywała małżonków do zawarcia małżeństwa. Zadanie to, o charakterze doradczym, można również powierzyć innym duchownym, osobom zakonnym lub świeckim zatwierdzonym przez ordynariusza miejsca.

Gdy chodzi natomiast o przedmiot dochodzenia, to art. 4 stanowi, iż należy zbierać informacje przydatne dla ewentualnego wszczęcia sprawy małżeńskiej w kompetentnym trybunale przez małżonków lub ich pełnomocnika. Autorzy „Zasad” dostrzegają ponadto konieczność zbadania, czy strony są między sobą zgodne co do postulatu stwierdzenia nieważności ich związku.

W art. 5 stanowi się, iż po zgromadzeniu wszystkich informacji dochodzenie kończy się sporządzeniem skargi powodowej w celu złożenia jej we właściwym trybunale (jeśli jest po temu podstawa).

Jak już wyżej nadmieniono, art. 6 określa charakter referowanych „Zasad proceduralnych”. Podkreślając – w myśl kan. 1691 § 1 KPK – konieczność stosowania we wszystkich kwestiach norm Kodeksu Prawa Kanonicznego, z zachowaniem przepisów specjalnych, autorzy tychże „Zasad” stwierdzają, że nie mają one na celu szczegółowego przedstawiania całego procesu, lecz przede wszystkim wyjaśnienie najważniejszych innowacji prawa oraz ich uzupełnienie tam, gdzie to jest konieczne³⁹.

W tytule I: „Właściwość sądu i trybunały” (artt. 7-8), paralelnym do analogicznego tytułu motu proprio, stwierdza się najpierw, że kryteria właściwości, o których w kan. 1672 KPK⁴⁰, są równoważne

---

³⁹ Tamże, s. 35 i 37.

⁴⁰ Przytaczane w „Zasadach proceduralnych” kanony noszą numerację określoną w motu proprio.

z zachowaniem, o ile to możliwe, zasady bliskości między sędzią i stronami (art. 7 § 1). Następnie stanowi się, że gdy chodzi o współpracę między trybunałami, o której w kan. 1418 KPK, to należy zwrócić uwagę, by każdy: strona czy świadek mógł uczestniczyć w procesie ponosząc jak najmniejsze koszty (art. 7 § 2).

W art. 8 § 1 wyjaśniono, że w diecezjach, które nie mają własnego trybunału, biskup diecezjalny ma się zatroszczyć, by jak najszybciej, m.in. poprzez kursy kształcenia ustawicznego i stałego, organizowane przez diecezje i ich zespoły oraz Stolicę Apostolską, we wspólnym zamiarze, przygotować osoby, które mogłyby mieć swój udział w mających powstać trybunałach dla spraw małżeńskich. Wyjaśniono ponadto, że biskup diecezjalny może odstąpić od trybunału międzydiecezjalnego, o którym w kan. 1423 KPK (art. 8 § 2)⁴¹.

Na tytuł II: „Prawo zaskarżenia małżeństwa”, odnoszący się do analogicznego tytułu motu proprio, składa się jedynie art. 9, w którym nawiązuje się do dyspozycji kan. 1674 KPK. Precyzuje się tutaj, iż w przypadku śmierci małżonka, która nastąpiła w trakcie procesu o stwierdzenie nieważności jego małżeństwa, lecz przed zamknięciem postępowania dowodowego, instancja ulega zawieszeniu dopóki drugi małżonek lub inny zainteresowany nie wnioskuje o kontynuowanie instancji; należy wówczas udowodnić interes prawny wnioskującego⁴².

W tytule III: „Wprowadzenie i instrukcja sprawy” (artt. 10-11), nawiązującym do podobnego tytułu motu proprio, postanowiono najpierw, że prośbę ustną (o stwierdzenie nieważności małżeństwa) sędzia może przyjąć, ilekroć strona doznaje przeszkody w przedłożeniu skargi powodowej; wówczas powinien polecić notariuszowi, by zredagował na piśmie dokument, który należy stronie odczytać i uzyskać jej potwierdzenie. Dokument taki zastępuje skargę powodową napisaną przez stronę co do wszystkich skutków prawnych (art. 10). Następnie sformułowano przepis, w myśl którego skargę powodową należy przedstawić sądowi diecezjalnemu lub międzydiecezjalnemu,

---

⁴¹ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 37 i 39.

⁴² Tamże, s. 39.

wybranemu zgodnie z kan. 1673 § 2 KPK (art. 11 § 1). Wyjaśniono jednocześnie, kiedy strona pozwana nie sprzeciwia się prośbie strony powodowej: gdy zdaje się na sprawiedliwość sądu lub wezwana zgodnie z prawem po raz drugi, nie udziela żadnej odpowiedzi (art. 11 § 2).

Tytuł IV: „Wyrok, środki jego zaskarżenia oraz wykonanie” (artt. 12-13), analogiczny w stosunku do podobnie zatytułowanego tytułu motu proprio, przede wszystkim określa bliżej źródła pewności moralnej uznając, że do jej osiągnięcia nie wystarczy przeważające znaczenie dowodów i poszlak, lecz wymaga się, by została wykluczona jakakolwiek roztropna wątpliwość pozytywna popełnienia błędu tak co do prawa, jak i ustaleń faktycznych, choć nie wyklucza się zwykłej możliwości czegoś przeciwnego (art. 12). Poza tym – w odniesieniu do notyfikacji wyroku – stanowi się, iż w przypadku wyraźnego oświadczenia strony, że odmawia przyjęcia jakiejkolwiek informacji dotyczącej sprawy, uznaje się, że zrezygnowała ona z otrzymania odpisu wyroku; można wówczas jej notyfikować część dyspozycyjną (rozstrzygającą) wyroku (art. 13)⁴³.

Najobszerniej odniesiono się w „Zasadach proceduralnych” do *processus brevior*, a uczyniono to w tytule V: „Proces małżeński skrócony przed biskupem” (artt. 14-20), analogicznym do tytułu piątego motu proprio. Tak więc wskazano – przykładowo – dziewięć okoliczności dotyczących rzeczy lub osób, które to okoliczności pozwalają na rozpoznanie sprawy na drodze procesu skróconego, stosownie do kann. 1683-1687 KPK (art. 14 § 1)⁴⁴. Gdy chodzi o dokumenty, które uzasadniają wniosek (o prowadzenie procesu skróconego), to uznano,

---

⁴³ Tamże, s. 41.

⁴⁴ Są to następujące okoliczności: brak wiary (może prowadzić do symulacji zgody małżeńskiej lub błędu determinującego wolę); krótki czas pożycia małżeńskiego; aborcja dokonana dla uniknięcia zrodzenia potomstwa; pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w okresie zawierania małżeństwa lub wkrótce po jego zawarciu; podstępne zatajenie nieplodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub osadzenia w więzieniu; przyczyna zawarcia małżeństwa całkowicie obca życiu małżeńskiemu lub nieoczekiwana ciąża kobiety; przemoc fizyczna w celu wymuszenia zgody małżeńskiej; brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną. Tamże, s. 41 i 43.

że może to być każdy dokument medyczny, który w sposób oczywisty może czynić zbędną opinię wymaganą *ex officio* od biegłego (art. 14 § 2). Następnie określono *modus procedendi* w przypadku, w którym została złożona skarga powodowa w celu rozpoczęcia procesu zwykłego, tymczasem wikariusz sądowy uznaje, że sprawa może być prowadzona w procesie skróconym (art. 15)⁴⁵. Wyznaczeniu instruktora (jeśli to możliwe, z diecezji, z której pochodzi sprawa) jest poświęcony art. 16. Natomiast art. 17 zawiera natomiast dyspozycję dotyczącą wezwania do sądu na sesję, stosownie do kan. 1685 KPK: strony powinny być poinformowane o tym, że nie później niż na trzy dni przed tą sesją mogą złożyć propozycje kwestii niezwiązanych do skargi powodowej, co do których proszą o przesłuchanie stron lub świadków. Prawo do uczestniczenia stron i ich adwokatów w przesłuchaniu drugiej strony (chyba że zdaniem instruktora – ze względu na okoliczności rzeczy i osób – należy postąpić inaczej) wpisane zostało do art. 18 § 1, a polecenie redagowania na piśmie przez notariusza odpowiedzi stron i świadków (sumarycznie i tylko w odniesieniu do tego, co dotyczy istoty małżeństwa będącego przedmiotem sporu) jest przedmiotem art. 18 § 2. W art. 19 wskazano autora wyroku w trybunale międzydiecezjalnym: jest nim biskup tego miejsca, stosownie do którego ustala się właściwość w rozumieniu kan. 1672; gdyby ich było więcej, należy przestrzegać, w miarę możliwości, zasady bliskości między stronami i sędzią. Sposób ogłoszenia wyroku pozostawiono uznaniu biskupa diecezjalnego, według roztropności (art. 20 § 1). Natomiast w art. 20 § 2 określono treść podpisanego przez biskupa i notariusza wyroku: winien on zawierać motywy podjętej decyzji (w sposób zwięzły i uporządkowany)⁴⁶.

---

⁴⁵ Wikariusz sądowy powinien wówczas wraz z notyfikacją skargi (obrońcy węzła małżeńskiego i stronie pozwanej, gdy skarga powodowa nie została podpisana przez obie strony), zgodnie z dyspozycją kan. 1676 § 1 KPK, poprosić stronę pozwaną o poinformowanie sądu, czy zamierza przyłączyć się do przedstawionej prośby i uczestniczyć w procesie. Jeśli zachodzi taka konieczność, wikariusz sądowy ma poprosić stronę lub strony, które podpisały skargę powodową o jak najszybsze jej uzupełnienie, zgodnie z kan. 1684 KPK. Tamże, s. 43.

⁴⁶ Tamże, s. 43 i 45.

Wreszcie w tytule VI: „Proces oparty na dokumentach”, analogicznym w stosunku do tytułu szóstego motu proprio, w jedynym art. 21 pomieszczono normę, w myśl której właściwość biskupa diecezjalnego oraz wikariusza sądowego ustala się według kan. 1672 KPK (jak w procesie zwykłym)⁴⁷.

5. Uwagi końcowe

Wstępna ocena motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* pozwala najpierw przyjąć, iż mamy do czynienia z dokumentem papieskim wydanym *motu proprio*, który znacząco reformuje proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Istotnym elementem tego aktu normatywnego są „niektóre podstawowe założenia-zasady” teże reformy oraz dyspozycje modyfikujące przepisy rozdziału „Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa” KPK. Natomiast dołączone do motu proprio „Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa” mają charakter zatwierdzonej przez Ustawodawcę instrukcji, której autorami są najprawdopodobniej członkowie komisji, która – pod przewodnictwem Dziekana Trybunału Roty Rzymskiej – przygotowała projekt motu proprio.

Opublikowanie dokumentu u progu mającego się rozpocząć XIV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów nie wydaje się przypadkowe, papież Franciszek chciał bowiem w ten sposób wskazać inną drogę (niż ta, którą postulowało wielu uczestników pierwszej części Synodu), na której małżonkowie rozwiedzeni i trwający w nowych związkach (cywilnych) mogą otrzymać odpowiednią pomoc w poznaniu prawdy o własnym małżeństwie. Skrócenie bowiem i uproszczenie procedury dotyczącej orzekania w sprawach *nullitatis matrimonii* taką pomoc niewątpliwie stanowi. Wyrażnego zdezawuowania podnoszonych na Synodzie głosów domagających się dopuszczania do Komunii św. wymienionej kategorii małżonków można upatrywać już na wstępie motu proprio (akapit drugi), gdzie to Ojciec święty zdecydowanie akcentuje wierność Kościoła doktrynie

---

⁴⁷ Tamże, s. 45.

o nierozzerwalności świętego węzła małżeńskiego opartej na słowach Chrystusa⁴⁸. O konieczności ochrony tegoż węzła małżeńskiego wzmiankuje jeszcze w nowo ogłoszonym dokumencie trzykrotnie⁴⁹.

Wyrażając wolę przyspieszenia i uproszczenia procesów małżeńskich, Franciszek dokonał wielu zmian w stosunku do ustawodawstwa obowiązującego. Za najdalej idące w tym zakresie uznać należy: uchylenie zasady dwuinstancyjności na rzecz zasady jednoinstancyjności, dopuszczenie możliwości ustanowienia trybunału jednoosobowego (w określonych okolicznościach), wprowadzenie *processus brevior* przed biskupem diecezjalnym (jako trzeciego rodzaju procesu o nieważność małżeństwa: obok procesu zwyczajnego i procesu opartego na dokumentach), uproszczenie procesu zwyczajnego, przyznanie pełnej wartości dowodowej zeznaniu sądowemu i oświadczeniom stron (popartym ewentualnymi zeznaniami świadków potwierdzających ich wiarygodność oraz po dokładnym uwzględnieniu wszystkich wskazówek i poszlak), możliwość włączania do składu orzekającego dwóch osób świeckich (jako sędziów), bez konieczności podjęcia dekretu przez Konferencję Biskupów.

Nie trzeba przeprowadzać głębszej analizy postanowień motu proprio, by stwierdzić, iż w jego świetle znacząco wzrasta odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, jako głównego sędziego w Kościele partykularnym, nie tylko zresztą w odniesieniu do procesu skróconego. Niewątpliwie słusznie Ustawodawca kościelny uświadamia mu pełną odpowiedzialność za wykonywanie władzy sądowniczej: tak osobiście, jak i poprzez trybunał diecezjalny. W perspektywie troski o prawidłowe (m. in. sprawne) funkcjonowanie tego ostatniego sprawą niezmiernie doniosłą wydaje się dbałość biskupa o wykwalifikowany personel sądowy.

---

⁴⁸ Tamże, s. 7.

⁴⁹ Zob. przedostatnie zdanie w akapicie czwartym części wstępnej, tamże, s. 9; ostanie zdanie części wstępnej (bezpośrednio przed wskazaniem podstawowych założeń dokumentu), tamże, s. 11, oraz w drugie zdanie w tekście czwartej zasady podstawowej (dotyczącej procesu skróconego), tamże, s. 13.

W nowym stanie prawnym szczególnego znaczenia nabiera urząd obrońcy węzła małżeńskiego, w szczególności – jak się wydaje – w procesie skróconym przed biskupem. Zapewne i sędziowie będą musieli wnikliwiej pochylać się nad rozpoznawanymi sprawami. Większej odpowiedzialności należy się spodziewać także u adwokatów.

Za trafne ze wszech miar wypadnie wreszcie uznać postanowienia zawarte w dołączonej do papieskiego motu proprio Instrukcji „Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa”. W dokumencie tym uderza przede wszystkim troska Ojca świętego, odwołującego się do głosów uczestników III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów z października 2014 roku, o wiernych, którzy wymagają szczególnej pieczy, m. in. w zakresie ustalenia prawdy o ich małżeństwie, które *de facto* przestało istnieć. I w tej dziedzinie znaczną odpowiedzialnością zostali obciążeni biskupi diecezjalni – zarówno gdy chodzi o badanie przedprocesowe, jak i otwartość sądu biskupiego na przywrócenie bliskości między sędzią i wiernymi. Przed poważnymi zadaniami muszą także stanąć Konferencje Biskupów.

Nie ulega wątpliwości, iż niektóre postanowienia tak motu proprio, jak i załączonej doń Instrukcji („Zasady proceduralne”) budzą pewne wątpliwości i wymagają miarodajnych wyjaśnień interpretacyjnych. Szczególnej rozważliwosti w aplikowaniu wymaga art. 14 § 1 owej Instrukcji w odniesieniu do podanych tam – przykładowo – okoliczności dotyczących rzeczy lub osób, które dopuszczają rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa na drodze procesu skróconego. Rodzi się poza tym pytanie: kiedy można uznać nieważność małżeństwa za oczywistą?, podobnie jak to: czy biskup diecezjalny może delegować swoją władzę?

Należy wyrazić nadzieję, że nowe regulacje skutecznie przyczynią się – zgodnie z zamysłem papieża Franciszka – do „sprzyjania dobru wiernych, zgodnie z darami i misją każdego z nich, co stanowi podstawowy cel Kościoła”⁵⁰.

---

⁵⁰ Tamże, s. 7.

Motu proprio of Pope Francis' *Mitis Iudex Dominus Iesus* Presentation of document

Summary

Francis' *Motu Proprio Mitis Iudex*, published on September 8, 2015, which is devoted to the reform of canons of the Code of Canon Law related to laws on marriage annulment, along with the attached Instruction, constitutes an important *novum* in relation to current law. In order to meet the expectations of spouses who got divorced and remarried (civil marriage), the new document makes a far reaching reform of the marriage process, which becomes shortened and simplified.

The author presents the provisions of *Motu proprio* and Instruction, at the same time indicating important tasks which the Conferences of Bishops, diocesan bishops and court Christians have to face. The most important innovations of the new document are: removing the requirement of two instances, enabling the possibility of a single court and introducing *processus brevior* before bishop. It appreciates the care of the highest Church legislator of the faithful who require special need in ascertaining the truth about the marriage which *de facto* ceased to exist.